

מפקדת קצין חינוך ונוער ראשי

מחלקת החינוך

זהות ישראלית-יהודית

ימי עיון לסגלי יחידות

Funded by
UJA Federation
of New York

קרן רוברט מ. ברן

Robert M. Beren Foundation

המרכז לזהות ולתרבות יהודית
בית-מורשה בירושלים

ימי עיון בנושא זהות ישראלית-יהודית לסגלי יחידות

"ההגנה על המדינה תובעת מסירות בלב ובנפש [ו]חייל בעל זהות לאומית מגובשת ייטיב לבצע את תפקידו" (מתוך מסמך "יעוד ויחוד").

מבוא

ביסוד הפעולה החינוכית בצה"ל עומדת ההנחה לפיה חיילי צה"ל ייטיבו למלא את משימותיהם אם יהיו "חדורים בתחושה איתנה של זהות לאומית ואם יבינו את משמעות היותם חיילים בצבאה של מדינת ישראל – מדינה יהודית ודמוקרטית" (מתוך מסמך "יעוד ויחוד"). הנחת יסוד זו מציבה אתגר לא פשוט בפני מפקדים. היא מחייבת אותם לדאוג לא רק לכשירות הפיסית של החיילים ולסיפוק צרכי החומר, אלא גם לחוסן המוסרי, לתחושה יציבה של זהות ושייכות, או כפי שניסח זאת דוד בן גוריון – לרווחתם הרוחנית והתרבותית. על המפקדים מוטל לכוון תהליכים עדינים של עיצוב זהות; מוטל עליהם גם לברר אילו משמעויות, אתגרים ומגבלות נובעים מהיותה של ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית.

רציונאל

מטרתם של ימי העיון לסגלי יחידות לקיים דיון בשאלה מי אנחנו ומהן סביבות הפעולה בהן אנו מתקיימים, מתוך מחויבות לדיון ערכי ובירור סוגיות של פיתוח הזהות האישית והמשותפת.

צה"ל מתייחד בעיסוק מתמיד בשאלות ערכיות ומוסריות, הוא בוחן את עצמו לנוכח האירועים המתרחשים הן במסגרת הצבא והן בחברה הישראלית. צה"ל גם מציע פתרונות מעשיים לדילמות מבצעיות המתרחשות תדיר בפעולה השוטפת להגנת המדינה ומעבר לכך בסוגיות של כלל החברה, כמו למשל בנושא הגיור. תהליכי השינוי הפוקדים את החברה הישראלית, תיחום מחדש של יחסי צבא-חברה וסוגיית מעמדו המשתנה של הצבא אינן שאלות המנותקת ממצייאות חייהם של חיילים ומפקדים המשרתים בצה"ל. יש להן השלכות ישירות על מוטיבציה לשירות, נכונות לצאת לקצונה ולשרת בקבע, דרכי התמודדות עם משימות ופקודות שנויות במחלוקת ועוד.

ימי העיון המוצעים יתמקדו בשאלת הזהות הישראלית-יהודית ברוח הנחות היסוד של מסמך "יעוד ויחוד" אשר מקדמות שיח פתוח בסוגיות זהות:

"צה"ל אינו מגדיר 'הדות' מהי או 'ישראליות' מהי. מקומן של שאלות אלה הוא 'המגרש החברתי' ושם הן אמורות להידון ולהתברר. יחד עם זאת, צה"ל מסתמך על אירועים, מסורות, דעות, סמלים וטקסים שונים מתוך אוצר הזיכרון ההיסטורי הייחודי בכדי לגבש את הכרתם הלאומית של המשרתים בו" (מתוך מסמך "יעוד ויחוד").

מכיוון שצה"ל אינו מגדיר זהות מחד ותובע דיון מעמיק בשאלה זאת מנגד, הרי שנוצר מרחב ונפתחת בפנינו ההזדמנות לעסוק בבירור סוגיות של זהות כאמצעי לחיזוק התודעה הלאומית והמחויבות לשרות. הנושא חשוב מכיוון שהוא עומד על הפרק הן בחברה האזרחית והן בצה"ל. יתר על כן, קיים במסגרת הצבאית פוטנציאל לדיון עשיר, משום המפגש של אוכלוסיות מגוונות וחיילים המגיעים מרקע שונה. המפגש שמתקיים בצה"ל בין פסיפס של זהויות מייצר הזדמנות להרחבת הקשרים בין מרכיבי הפסיפס ולהעמקה של הידע הנצבר. **אנו מבקשים לאחוז בשני קצוות, המזינים זה את זה באופן הדדי – פיתוח תודעה ותובנה מעמיקה של זהות הפרט מצד אחד, ואיתור מכנים משותפים מצד שני – שניהם מרכיבים בעלי ערך במשימה של הגנת המולדת.**

מטרות

- סגל היחידה יעמיק את השיח הפנים יחידתי.
- סגל היחידה יבחן דרכים לחיזוק השיח הזהותי ביחידה כאמצעי לחיזוק התודעה הלאומית והמחויבות לשירות.

תמונת מצב

בשני העשורים האחרונים, בהקשרים שונים, מתוארת החברה הישראלית **כחברה במשבר**. מונחים מגוונים שהשתרשו בתקשורת, במחקר ובשיח הציבורי משמשים אותנו לאפיון המשבר – אנו מרבים להתייחס להתרופפות המכנים המשותפים והלכידות החברתית, הרחבתם של פערים כלכליים, משבר של משילות (כלומר פגיעה ביכולתו של השלטון להתוות מדיניות ולבצעה), ירידת האמון בדמוקרטיה, משבר של מנהיגות, אבדן דרך ועוד. מימדיו של המשבר רבים ונוגעים למרבית תחומי חיינו המשותפים: יש לו היבטים ערכיים, תרבותיים, מוסדיים, כלכליים ואחרים.

אילו השלכות יש לתמונה זו על הצבא?

יחסי צבא-חברה בישראל נתונים בעיצומו של תהליך שינוי ועוברים הגדרה מחדש. בספרות המחקרית מקובלת הטענה כי ישראל, שהיתה בעשורים הראשונים **חברה מגויסת**, הפכה **לחברה אזרחית**, חברה בה תופסים צבא ומלחמה מקום קטן יותר, וקטנה הנכונות להקריב למען הכלל נוכח עלייתם של ערכים ניאוליברלים. בשנות המדינה הראשונות, סימן מודל "אומה במדים" חיבור כפול בין חברה וצבא, כאשר מצד אחד "כל העם צבא" והחברה הישראלית כולה מגויסת לפרויקט הביטחון, ומצד שני צה"ל מחויב למילוי משימות לאומיות ונוטל חלק במפעל בניין אומה. בעשורים האחרונים, כחלק ממגמת שינוי הערכים בחברה הישראלית, משתנה גם מעמדו של הצבא ומתעצב מחדש מרקם היחסים בין צה"ל לחברה האזרחית. את שקיעתו של דגם ה"אומה במדים" גילמה יותר מכל הקריאה לצבא "קטן וחכם" – צבא בו מתחלף האתוס החלוצי באתוס מקצועי, ואת מקומה של ההערצה ללוחם הקרבי תופסת הערכה לאנשי הייטק מיומנים. יחד עם זאת, חשוב להדגיש כי תהליכי השינוי מורכבים. הם אינם בלתי הפיכים ואינם לינאריים. בשנים האחרונות, אל מול איומי טרור, עימות מתמשך בעצימות נמוכה, תכנית ההתנתקות במהלכה נקלעו חיילי צה"ל ומפקדיו אל לב הקלחת הפוליטית, ומלחמות במהלכן שובש מאוד מרקם החיים בעורף, מתחדד הצורך להעריך ביתר זהירות מגמות של שינוי ולבחון את סביבות הפעולה המורכבות בהן מתנהל צה"ל. את האתגרים ותהליכי השינוי שפוקדים את החברה הישראלית בכלל ואת צה"ל בפרט ניתן למפות על פני שלושה צירים:

- בין בנין אומה לנורמליות – האם השיגה הציונות, אשר ביקשה לכוון בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, את יעדיה? באיזו מידה נאבקה עדיין החברה הישראלית על זהותה או על זכות קיומה? באילו מובנים הושלם בישראל תהליך בנין אומה?
- בין זהות ואחדות לשונות וריבוי – באיזו מידה אנו שואפים לכוון זהות ישראלית לכידה, העשויה כמקשה אחת, ועד כמה ניתן ביטוי לקולות השונים הקיימים בחברה הישראלית?
- בין קולקטיביזם לאינדיבידואליזם – היכן ניצבת החברה הישראלית במרחב שבין התביעה להקרבה למען צרכי הכלל והתגייסות למילוי משימות לאומיות מצד אחד, לבין התמקדות ביחיד, ברווחתו, בזכויותיו ובחתיירה למימוש עצמי מן הצד השני?

תכנים מרכזיים

1. **החברה הישראלית כחברה הטרוגנית** – "צה"ל מהווה צומת ייחודי של מפגש בין בני הכפר לבני העיר, בין יהודים ללא יהודים, בין דתיים לחילוניים, בין בני עיירות הפיתוח לבני קיבוצים ובין עולים לוותיקים, לאור זאת ראוי לחזק את בסיס ההסכמה המשותף בין כל המגזרים הללו תוך כיבוד השונות התרבותית" (מתוך מסמך "יעוד ויחוד"). החברה הישראלית היתה מראשיתה חברת מהגרים הטרוגנית, אולם דגם היחסים בין קבוצות בישראל הוא מורכב. מצד אחד, יחסים בין קבוצות חברתיות בישראל הם יחסים של עימות ותחרות, והגדרת הזהות של קבוצה אחת נשענת במידה רבה על שלילת זהותה של הקבוצה האחרת. מצד שני, בולט המאמץ לכוון זהות משותפת ולחתור להגשמת יעדים קולקטיביים. במהלך ימי העיון נעסוק במתח שבין עימות לשותפות, נבחן את דפוסי היחסים בין קבוצות חברתיות בישראל ואת מעמדו של המרכז המשותף. בין היתר נשאל האם ניתן לתאר את החברה הישראלית כחברה רב-תרבותית, בה מתרופפת הזהות המשותפת ובמקומה ניכרת התבדלות של הקבוצות השונות? ובאיזו מידה התמונה של ישראל כחברה רב-תרבותית מתיישבת עם ההתייחסות לישראל כ"חברה שסועה" המתאפיינת בקונפליקט ובתחרות בין דתיים וחילוניים, יהודים וערבים, מזרחיים ואשכנזים, עולים וותיקים?

נבקש לעמוד גם על תפקידו של צה"ל כשער כניסה לחברה הישראלית, ונשאל מה אופיו של המפגש המקיים בצה"ל בין קבוצות חברתיות שונות.

2. **בין ערכים משותפים לזהות מופרטת** – נדון בהתגוונות הערכים בחברה הישראלית, ובמעבר מחברה שהייתה מחויבת במידה רבה ליעדים קולקטיביים והכפיפה לא פעם את הפרט לצרכיה של המדינה או הקבוצה, אל חברה שהיא אינדיבידואליסטית, צרכנית ומופרטת. לתמורה ערכית זו פנים שונות, ובין השאר היא באה לידי ביטוי במאבק (בזירה החברתית והכלכלית) בין האידיאולוגיה הסוציאל-דמוקרטית לבין ההשקפה הניאו-ליברלית, או לחלופין בשתי אוריינטציות שונות לעולם – בין חציה של גבולות לאומיים ואוריינטציה מערבית פתוחה ו"גלובלית" מצד אחד, לבין הסתגרות והתחפרות במקומיות מצד שני. גם בשדה התרבות יש לשינוי הערכים ביטויים מגוונים, וניתן להזכיר בהקשר זה את שקיעת דמותו של הצבר המיתולוגי, את האופן בו הפך ה"חלוקן" ל"פראייר" ואת המעבר מכובע הגרב של הפלמ"חניק אל האיפון של יזם ההייטק.

לתמורות אלה השלכות חשובות גם על מעמדו של צה"ל, על המוטיבציה לשירות של מתגייסים והנכונות לשרת בקבע. במהלך ימי העיון נבקש לקדם התבוננות מורכבת במגמות השינוי הניכרות בחברה הישראלית ובצה"ל. נבקש לברר, בין השאר, באיזו מידה מחויבות למטרות משותפות יכולה להיות מבוססת על שאיפות אינדיבידואליות. בהקשר זה ניתן למשל לטעון ששירות הקבע יכול להיות מעוגן בתחושת שליחות,

במחויבות לכלל, ובה בעת להוות ביטוי לשאיפה אישית במימוש עצמי. שליחות והגשמה עצמית הם בהקשר זה משלימים, ולא מתנגשים.

3. **יסודות, סדקים ומלט** – שורשים, מקורות השראה, אידיאולוגיה – מסמך "יעוד ויחוד" מדגיש כי צה"ל הוא צבאה של מדינה יהודית ודמוקרטית, וביסוד השירות הצבאי "עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל". יחד עם זאת, עומד המסמך גם על כך שצה"ל פועל בתנאים מורכבים של העדר הסכמה לאומית, ב"חברה [...] מקוטבת מבחינה אידיאולוגית". במהלך ימי העיון נרצה לעמוד על ה"מלט" המלכד ומחבר בינינו, אך גם על ה"סדקים" המפרידים, על שורשי המחלוקות. נבקש לברר מהם מקורותיה של הזהות הישראלית, תכני הזיכרון והשכחה. מהם המיתוסים המכוננים של הזהות שלנו? מהם דמיונות העבר עליהם אנחנו נשענים בבניין הזהות המשותפת? מהם החומרים המשמשים אותנו ביצירת הסיפור המשותף? ומהם מוקדי הויכוח? נעמיד זה מול זה יריבים אידיאולוגיים – דתיות מול חילוניות, ציונות מדינית מול ציונות רוחנית ועוד.

4. **משע למפגש** – במסמך "יעוד ויחוד" נכתב כך: צה"ל שואף ליצור מרקם חברתי היוצר מכנה משותף רחב, יחד עם זאת, אל לו לצה"ל לבטל את נקודת המוצא התרבותית של חיילי צה"ל המאפיינת את דתם, עדתם או את ארץ מוצאם, אלא שראוי לו לכבד את השונות ואף לטפחה במידה הראויה". המפגש המתקיים בצה"ל בין בני קבוצות חברתיות שונות מהווה לעתים מקור למתיחות וקונפליקט. אבל אתגרי הזהות של החברה הישראלית (כפי שהם באים לידי ביטוי בצה"ל) טומנים בחובם גם אפשרות ליצירה תרבותית חדשה ועשירה יותר. במסגרת ימי העיון ננסה לבדוק האם אפשר להחליף את דגם התחרות והעימות בדגם של שותפות בין שונים. מה יכול כל צד להרוויח מן המפגש? מה מאפשר לנו המפגש ללמוד על עצמנו?

ומספר מילות סיכום...

הפילוסוף הצרפתי מישל דה-מונטיין אמר כי מי שעוסק בבירור, ומשימתו היא לחלץ עצמו מסבך ההרגלים, המוסכמות והדעות הקדומות בו הוא נתון, "יחוש שכוח השיפוט שלו כמו התערער ועם זאת יושב על בסיס איתן הרבה יותר". הנכונות לדון באופן ביקורתי ופתוח בזהות ובערכים תובעת מאיתנו אומץ רב. אין ספק שתהליך של בירור הוא תהליך שיש בו קושי גדול – אולי אף סכנה של ממש מפני אבדן דרך או מפני התערערות הביטחון. מי שמוכן להעמיד למבחן מוסכמות ולהציב סימני שאלה מעל הנחות היסוד המקובלות, עשוי לחוש שאין לו במה למצוא אחיזה ואין לו על מה להישען. אלא שלתהליך הבירור יש תוצאה מחזקת – דווקא מתוך הספק צומחת הכרה חדשה ומתפתח אותו "בסיס איתן" שמזהה מונטיין. בחינה ביקורתית של מוסכמות מאפשרת לנו לאמץ עמדה חדשה כלפי נורמות וערכים – בתהליך הבירור אנחנו משילים מעלינו קליפות ריקות של מחויבויות והרגלים, ובמקומם יוצרים ורוכשים משהו שהוא באופן מהותי ועמוק "שלנו", משום שהתגבש מתוך מחשבה ובחירה. חשוב לעמוד על כך שמטרתו של הבירור איננה לפרק ולהשאיר אותנו אבודים בלב ההריסות, אלא לפנות מקום ולאפשר לבניין חדש לצמוח – בניין יציב פי כמה, משום שיסודותיו אינם נטועים בהרגל, בשגרה ובמובן מאליו.

יום עיון "יעוד ויחוד"

"יש למפקד תפקיד פורה ומחנך. עליו לדאוג לכך שהחיים בצבא יעניקו לנערים ולנערות שלנו לא רק ידיעה להשתמש בנשק ולערוך קרבות, הרגלי סדר, ניקיון ומשמעת אלא גם יעשירו את חייהם הפנימיים, יהרסו את המחיצות העדתיות והחברתיות, יעלו את רמתם התרבותית והמוסרית, וכל מי שיעזוב בבוא הזמן את הצבא יהיה יהודי ואדם טוב יותר מאשר היה..."

דוד בן גוריון, "יחוד ויעוד".

בשנותיה הראשונות של המדינה רתם בן גוריון את צה"ל למילוי משימות לאומיות, ותפס את מפקדיו כבעלי תפקיד מכונן וחשוב מאין כמוהו בתהליך בנין אומה. בעשורים שחלפו מאז חלו תמורות עמוקות בחברה הישראלית, ובהתאמה לכך השתנה גם האופן בו מגדיר צה"ל את משימותיו. בהשפעת עלייתם של ערכים "קפיטליסטים" או "פוסט-מודרניים" גברו הקולות המבקשים לראות בצה"ל גוף מקצועי שמחויב בראש ובראשונה לערכים של יעילות. יחד עם זאת, למרות התרופפות דגם ה"חברה המגויסת" ועל אף מגמות של אינדיבידואליזם והפרטה, מוסיף צה"ל לתפוס עצמו כ"צבא העם"; במובנים רבים ממשיך צה"ל לשאת בעול המשימות הלאומיות ולהוות גורם משמעותי בעיצוב דמותן של החברה והמדינה. מסמך "יעוד ויחוד" משקף מחויבות זו.

צה"ל פועל במציאות דינאמית ובתנאים של העדר הסכמה, בחברה דמוקרטית הטרוגנית ומקוטבת אשר מתמודדת עם אתגרים קיומיים. מצד אחד, ניצב הצבא לא פעם בחזית המחלוקת כאשר משימותיו נוגעות בשורשי הקיטוב הפוליטי; מצד שני, מתקיימת בצה"ל הזדמנות ייחודית למפגש בין מגזרים שונים ולחיזוק בסיסי הסולידאריות החברתית בישראל.

מסמך "יעוד ויחוד" מבקש לאפיין את סביבות הפעולה המורכבות של צה"ל ואת האתגרים הנובעים מהיותו צבאה של מדינה יהודית ודמוקרטית. זהו המסמך התורתי המכונן בהקשרו של העיסוק בזהות ישראלית-יהודית בצה"ל, בו נדונים תפקידו של הצבא ומימדי אחריותו בכל הנוגע לעיצוב ערכיהם וזהותם של חיילים ומפקדים. מגולמת בו השאיפה לחדש את התפיסה לפיה לצה"ל כמערכת ולמפקדיו כשליחיה יש מחויבות חינוכית, ערכית וחברתית.

במהלך יום העיון נבקש להתוודע למסמך "יעוד ויחוד" ולברר מהן המחויבויות הערכיות שבבסיסו. נרצה לעמוד גם על חשיבות העיסוק בשאלות זהות ישראלית-יהודית בצה"ל ועל האתגרים והקשיים הכרוכים בכך.

תכנית היום

התכנסות וכיבוד קל

9:00-9:30

9:30-11:00 הרצאה – זהות ומשמעות – הסוציולוג פרופ' עוז אלמוג מגדיר זהות כך: "הזהות היא הדמות האישית והחברתית שאדם או קבוצה מייחסים לעצמם. היא עונה לשאלה 'מי אני?' שמשמעותה בדרך כלל: 'מה מייחד אותי במרחב האנושי'. האדם מבחין עצמו מאחרים דרך סווג והדגשת תכונותיו האישיות, ודרך שיוכו לקבוצת הדומים לו. קבוצות ההשתייכות המגדירות לאדם את זהותו הן מגוונות: המשפחה, החברים, השותפים לעבודה או לתנועה, מקום המגורים, עדת המאמינים, בני הלאום ועוד" (מתוך כתב העת מפנה גיליון מס' 51, אוקטובר 2006). במהלך ההרצאה נציע הגדרות כלליות למושג הזהות, ונשאל מה מקור הצורך לעסוק בנושא הזהות בישראל בכלל ובצה"ל בפרט. נבקש לעמוד על הקשר שבין זהות לתחושת שייכות ומשמעות.

11:15-13:00 סדנא – אבני הבניין של הזהות – נזמין את המשתתפים לבחון (לבד ובמשותף) מהן אבני הבניין המכוננות את זהותם. מתוך נקודת מבט הרואה בזהות תוצר דינאמי של דיאלוג בין פרטים וקבוצות בחברה, נבקש לברר מהם הקשרי השיח ההיסטוריים, התרבותיים והחברתיים עליהם אנו נסמכים בבנין הזהות.

13:00-14:00 הפסקת צהרים

14:00-15:00 מסמך "יעוד" ויחוד" – פרזנטציה – נברר לשם מה נכתב המסמך, אילו מטרות עומדות בבסיסו ומהן נגזרותיו המחייבות.

15:15-16:30 סדנא – נעמיק את היכרותנו עם מסמך "יעוד ויחוד" ונקדיש זמן לעיון ביקורתי בתכניו. בין היתר נשאל מהם המתחים העולים מן המסמך? וכיצד מנתח המסמך את האתגרים הניצבים בפני חיילי צה"ל ומפקדיו?

16:45-18:00 סדנא – לבירור מושג הבירור – בשל המורכבות של הזהות, ומאחר שהיא נתונה בתהליך נצחי של שינוי והתהוות, העיסוק בזהות הוא תמיד מאתגר. יחד עם זאת, ניתן לקבוע כי בצה"ל העיסוק בזהות מאתגר שבעתיים. כיצד נוכל לקיים בארגון הירארכי שיח שהוא במהותו פתוח ושוויוני? כיצד אפשר להמיר שפה נחרצת של פקודות בשיח יצירתי וגמיש הנרתע מתשובות מוחלטות? במהלך הסדנא נשאל מה חשיבותו של העיסוק בשאלות זהות בצה"ל ונבקש לעמוד גם על האתגרים והקשיים הכרוכים בכך. נשאל באיזו מידה התפיסה החינוכית שמציג מסמך "יעוד ויחוד" רלבנטית למציאות בשטח, וכן מה נדרש ממפקדים כדי להטמיעה.

18:00-18:30 שיחת סיכום ומשוב.

פתוח סגור פתוח. לפני שאדם נולד
הכל פתוח ביקום בלעדיו. כשהוא חי הכל סגור
בו בחייו. וכשהוא מת הכל שוב פתוח.
פתוח סגור פתוח. זה כל האדם.

יהודה עמיחי.

זהותו של היחיד וזהותן של קבוצות מתעצבת בתהליך נמשך של מפגש ומגע עם העולם. באופן המזכיר אולי משא ומתן מדיני, כרוך תהליך עיצוב הזהות במקח על קביעת קווי הגבול והתיחום. תשומת לב רבה מוקדשת גם לדיון על אופיים של "מעברים" ו"הסדרי תנועה": באיזו מידה פתוחה הזהות להשפעות זרות? עד כמה היא חדירה ונכונה להזמין לתחומה אחרים ושכנים? באילו תחומים היא מבקשת לשמור על נבדלות ומרחק מן הסובב אותה?

בראשית המאה ה-21 מתאפיינים החיים בעולם המערבי בפתיחות רבה, בתנועה מהירה וחוצת גבולות של מידע, סחורות ואנשים. במובנים מסוימים נדמה שבהשפעת תהליכי גלובליזציה מטשטשים ההבדלים בין זהויות – כולנו צורכים אותם מוצרים, נשמעים לתכתיבים של אופנות דומות, גולשים במרחבים וירטואליים בהם אין לגבולות משמעות ודוברים שפה אחת. יחד עם זאת, קלות התנועה וטשטוש הגבולות מציבים אתגר בפני קבוצות המבקשות לשמור על ייחוד ועל זהות נבדלת. מוכרות כמובן תגובות נגד לגלובליזציה, המבקשות לטפח מסורות מקומיות או להגן על עולם ערכים טרום-מודרני. משא ומתן מעין זה, בין המבקשים להשתלב בעולם גלובלי לבין החותרים להתבדל ולשמר זהות לאומית או דתית ייחודית, מתקיים גם בישראל וברמות שונות – בקרב משפחות הנעות בין מסורת ומודרנה, בקרב קבוצות דתיות ותנועות חברתיות ופוליטיות.

במהלך הסיוורים והסדנאות נבקש לאפיין את המשא ומתן שמקיימות זהויות עם סביבתן ולפענח את התנועה הדינאמית בין מגמות של פתיחות והסתגרות. ננסה לראות כיצד התמודד העם היהודי עם שאלות אלה במרוצת הדורות בהקשרים שונים – בימי בית שני אל מול האימפריה הרומית, כעם ללא מדינה הנווד בתפוצות הגולה, ובדורות האחרונים עם הופעתה של הציונות כתנועה לאומית והקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל. נברר גם כיצד מתעצבת זהותה של היחידה הצבאית וכיצד היא מסמנת את גבולות השייכות אליה, מתוך משא ומתן עם יחידות צבאיות מקבילות ואגב מפגש עם החברה הישראלית. נבקש לבחון מתי עמדה של פתיחות ביחס לסביבה היא מועילה, ומתי היא נחוות כאיום.

היום הראשון

8:00-12:30 **למי שייכת מצדה?** – סיור חוקר באתר המצדה ודיון בעקבותיו.

אתר המצדה מספר לנו שני סיפורים שונים בתכלית: סיפור של הטמעות בתרבות רומא, ומולו סיפור של בדלנות קיצונית. מן הצד האחד אנו חוזים בשרידי עושרו של המלך הורדוס, שאת מחסניו מילאו כדי יין יקר מיובאים מאיטליה. מן העבר השני, מצדה היתה מבצרם של הקנאים אשר בחרו במוות אל מול חיל המצור הרומי. נערוך סיור באתר, ולאחר מכן נקדיש זמן ללימוד משותף אשר יעסוק בגלגוליו של מיתוס מצדה בתרבות הישראלית. נברר כיצד התעצב סיפור המצור על מצדה והתאבדות לוחמיה כסיפור של גבורה

ומסירות נפש, ונבחן את תרומתו של המיתוס לעיצוב הזהות הישראלית. נשאל גם מה יחסה של התרבות הישראלית לשני המודלים שחושף בפנינו אתר המצדה וכיצד נעה החברה הישראלית במתח שבין הטמעות ובדלנות.

נרד ברגל בשביל הנחש אל ארוחת הצהרים, ולאחר מנוחה נמשיך בנסיעה לירושלים.

15:15-17:00 **פתוח-סגור-פתוח** – זהות מתגבשת מתוך מפגש או התנגשות עם ה"אחרים" שלה. במהלך הסדנא נעסוק בתהליכי עיצובה של זהות אישית ומשותפת, ונבחן כיצד משרתות מגמות של פתיחות והסתגרות את תהליך בנייתה של הזהות. נשאל בין היתר, עד כמה חשים המשתתפים כי המפגש עם תרבויות אחרות הוא מעשיר ומפרה, ובאילו מובנים הוא עשוי לאיים ולערער את תחושת הביטחון שיש להם בזהותם.

בית הכנסת העתיק בטולדו, הוקם בשנת 1200 בערך ושימש כבית כנסת עד שהפך לכנסייה בשנת 1405.

17:15-19:00 נצא לסיור קצר בין **בתי כנסת** במרכז העיר ירושלים. נפקוד בין השאר את בית הכנסת עדס בנחלאות הבנוי בסגנון דמשקאי, את בית הכנסת הגדול, בית הכנסת האיטלקי ואחרים. במהלך הסיור נבקש לעמוד על האופן בו ניכר בעיצובם של בתי הכנסת רישומן של השפעות ארכיטקטוניות נוצריות ומוסלמיות. ננסה להראות כיצד גם בבתי הכנסת, כלומר במרכזים המובהקים ביותר של

תרבות יהודית, יש ביטוי למפגש עם תרבויות אחרות. על פי רצונם של המשתתפים נוכל להרחיב את הסיור ולבקר גם בכנסיות ובמסגדים בירושלים.

21:00-22:30 **ימי ה"ביניים"** – פרק לימוד משותף בנושא **גלות וגעגועים**. המונח "ימי הביניים" משמש היסטוריונים לציון תקופה כבת אלף שנים, בין העולם העתיק של יוון ורומא לבין ראשית העת המודרנית באירופה. בהשאלה, נאמץ את המונח כדי להרהר בזהות וביצירה היהודית כפי שהתפתחה בגלות, בתקופות בהן התקיים העם היהודי ללא ממלכה ומדינה. תחת שלטון הנצרות והאיסלם חיו היהודים כמיעוט המתאמץ לשמור על ייחודו ומתמודד עם אתגרי הטמיעה בחברה זרה. לצד רדיפות והשפלה שהיו לפרקים מנת חלקן של קהילות יהודיות, היה המפגש עם הנצרות והאיסלם גם מעשיר ומפרה במובנים רבים. ימי הביניים היו תקופה של יצירה ופריחה דתית ותרבותית בשלושת המרכזים הגדולים שקמו לעם ישראל, תחילה בבבל ואחר כך באשכנז ובספרד.

היום השני

9:00-10:30 לאחר ארוחת הבוקר נשמע הרצאה אשר תעסוק בתמורות ושינויים בתהליך הגיור. **כיצד מעוצב שער הכניסה לעם היהודי ומיהם שומרי הסף?** ננסה לבחון כיצד במרוצת הדורות השתנה תהליך הגיור, וכיצד הוא נע בין מגמות של פתיחות וסגירות, בין קבלה בזרועות פתוחות לבין דחייה והערמת קשיים על המבקשים להצטרף לקהל ישראל.

11:00-14:00 **ביקור בהר הרצל ובמוזיאון הרצל שבמקום**. הציונות, כתנועה לאומית אשר ביקשה להשיב את היהודים למולדתם ההיסטורית ולהקים להם מדינה, מבשרת את חזרתם של היהודים אל מעגל האומות שיש להן בית וממשל. הביקור במוזיאון מזמן מפגש חוויתי עם הציונות ומבשרה. בעקבות הביקור במוזיאון

ובהר הרצל נקדיש זמן לדיון בשאלה מה השיגה הציונות: האם העם היהודי הוא עם ככל העמים? באילו מובנים הוא משמר זהות ייחודית ונבדלת? כיצד תורמת מדינת ישראל לבנייתה של הזהות היהודית בתקופתנו?

16:00-18:00 **"תן לי פס"** – על עיצובה של הזהות ביחידה מתוך מפגש עם החברה הישראלית בכלל, ועם יחידות צבאיות עמיתות או מתחרות. במהלך הסדנא נבקש לברר כיצד מסמנת היחידה הצבאית את גבולות השייכות אליה, ובאיזו מידה משרתות מגמות של פתיחות וסגירות את צרכי היחידה בביצוע משימותיה.

18:00-18:30 שיחת סיכום ומשוב.

יהודה הלוי שר "לבי במזרח ואנכי בקצה מערב".
 זה טיול יהודי, זה משחק הלבבות היהודי בין מזרח ומערב
 בין אנכי ובין לב, הלוך ושוב, הלוך בלי שוב, ושוב בלי הלוך,
 נע ונד בלי חטא, טיול אין-סוף...
 אני חושב על נדידה יהודית שלא כנדידת הציפורים
 לפי קיץ וחרף, חיים ומות, אלא לפי געגועי הנפש...
 יהודה עמיחי, "טיול יהודי".

האדם, אמר המשורר שאול טשרניחובסקי, "אינו אלא תבנית נוף מולדתו", כלומר טבוע בו חותמה של ארצו, ולמקום בו הוא נולד וגדל יש השפעה מכרעת על זהותו. למרחב המשותף שמור תפקיד חשוב גם בעיצוב זהויות קולקטיביות, ובביסוס תחושת השייכות והמחויבות של הפרט לקבוצה חברתית. אבל העם היהודי היה במשך מאות שנים עם ללא מדינה, אשר המרחב המשותף שלו היה בעיקרו מרחב מדומיין ומושא לכמיהה וגעגוע. באיזו מידה הפכה דווקא חווית הנדודים (בשונה מן החיבור למקום) ליסוד משמעותי בעיצוב הזהות היהודית? לעומת טשרניחובסקי, כותב יהודה עמיחי: "הגירת הורי עדיין לא נרגעה בי". כלומר, גם לאחר ששבו היהודים מן התפוצות וכוננו את ביתם הלאומי בארץ ישראל אנו ממשיכים להיות מעוצבים על ידי ההגירה, הנדודים, לא פחות משאנו נושאים בנו את חותם המקום. במהלך הסיורים והסדנאות נבקש לברר מה משקלה של חווית הנדודים כגורם המעצב את זהותם של המשתתפים בהקשרים שונים. נשאל עד כמה רלבנטי רעיון הנדודים להבנת החברה הישראלית כחברת מהגרים, וכן באיזו מידה הוא מאיר את חווית השירות הצבאי הדינאמי ורצוף המעברים. נבחן כיצד מתנהלים המשתתפים במתח שבין יציבות לתנועה ובין שמרנות לשינוי. האם מעברים תכופים האופייניים כל כך לשגרה הצבאית נחווים על ידי המשתתפים כהזדמנות או כאיום? אילו רווחים ומחירים יש לתנועה הבלתי פוסקת בין תפקידים ובין יחידות מנקודת מבטו של הפרט ועבור היחידה הצבאית?

היום הראשון

ציפורים נודדות ויהודים נודדים –

9:00-11:00 נפתח את היום בפארק אגמון החולה אשר נחשב לאחד מאתרי הצפרות היפים בעולם, ונצפה בציפורים נודדות. דחף הנדידה שולח את הציפורים למסעות חוצי ימים ויבשות. לנדידת הציפורים יש סיבות אבולוציוניות וערך הישרדותי. היא קשורה בהימנעות ממזג אוויר קשה או מתחרות בין מינים שונים, ומשרתת תכליות של מציאת מזון או אתר מוגן לרבייה.

11:30-13:00 לאחר הסיור נקדיש זמן לסדנה שבמרכזה מיתוס הנדודים. בין היתר נשאל, באיזו מידה יצר הנדידה הפך במרוצת הדורות להיות מאפיין תרבותי של העם היהודי? למיתוס היהודי הנודד

יש למעשה שורשים בנצרות. מקורו באגדה לפיה בדרכו של ישו לצליבה חלף על פני סנדלר יהודי שלעג

לסבלו וגרשו בחרפה ממפתן ביתו, על כן דן אותו ישו לנדודי נצח. בדמותו מגלם היהודי הנודד את גלות ישראל כפי שהיא נתפסת בעיני הנוצרים. דיוקנו במסורת הנוצרית עלוב אך גם מאיים. הוא זקן, לבוש סחבות ונושא על שכמו את צרור חפציו הדלים. זהו תיאור אנטישמי, אולם הוא אומץ במידה רבה גם על ידי הוגים ציוניים (ובראשם פינסקר) שקראו ליהודים להתנער מן הגלות וציירו זיקה ברורה בין גאולת העם היהודי לבין רעיון השיבה למולדת ההיסטורית והקמת בית לאומי בארץ ישראל.

את הסדנא נחתום בשאלה האם הצליחה הציונות "לביית" את היהודי הנודד? ובאילו מובנים אנו מוסיפים להיות עם של נוודים גם לאחר הקמת מדינת ישראל?

14:30-16:30 "הגירת הורי עדיין לא נרגעה בי" – סדנת זהות ושייכות. נזמין את המשתתפים לספר את סיפורה של משפחתם, ונעמוד על האופן בו החברה הישראלית היתה מראשיתה ומוסיפה להיות גם כיום חברת מהגרים. נבקש לברר האם חווית הנדודים משמעותית בעיצוב זהותם האישית ועד כמה חשים המשתתפים כי להם ולמשפחתם שורשים עמוקים ומשורגים בישראל.

17:00-18:30 לפני ארוחת הערב נשמע הרצאה אשר תעסוק במתח שבין שמרנות ומסורת ביהדות לבין מהפכה וחדשנות בציונות.

היום השני

8:00-13:30 **נדודים בשביל ישראל** – במהלך הבוקר נטייל בשביל ישראל. נתחיל בשיא החרמון בתצפית נוף ואחר כך נמשיך בהליכה בנחל שיאון לתל דן. בראשית היום נקדיש זמן לסדנא קצרה – "לשיר זה כמו להיות ירדן" שנושאה תנועה, שינוי ושינוי. נעמוד על ההקבלה שבין מהלכו השוצף-קוצף של הנחל לבין סערות חיינו. נמשיך את סיורנו בצפון בתל חי, ובקרית שמונה. במהלך הסיור נקיים סדנא קצרה נוספת בה נדון במתח שבין יציבות ושינוי כפי שהוא ניכר בנופים ובאתרים המקיפים אותנו. נשאל היכן ניכרים סימנים של שינוי בטבע סביבנו, ובאיזו מידה נתונים גם חיינו שלנו בתנועה מתמדת?

15:00-17:00 אחר הצהרים נחתום את שני ימי הפעילות בסדנת **מעברים ביחידה**. כשם שתנועה, נדודים והגירה הם מן המאפיינים התרבותיים של העם היהודי, כך גם ניתן לומר שהנדודים הם בגדר מסורת צה"לית של ממש. השירות הצבאי מתאפיין בדינאמיות רבה: מעבר בין תפקידים ויחידות מדי מספר חודשים, משימות חדשות תופסות את מקומן של אלו שהושלמו, ומתקיימת תנועה מתמדת בין שגרה של אימונים לפעילות מבצעית כמו גם בין הצבא לבין הבית.

היציבות והשינוי גם יחד הם חלק מן החיים הצבאיים, וכל אחד מהם תורם להם באופן שונה: היציבות נוסכת ביטחון, מאפשרת לבצע את המוכר והידוע ולמצות את הפוטנציאל של הידע והיכולות הקיימים. לעומת זאת, שבירת השגרה מאפשרת התרעננות וחינוך כוחות. היא תורמת גם לבחינה מחודשת של הנחות יסוד מקובלות ויש לה תרומה לתהליכי למידה והפקת לקחים. מנקודת מבט זו שגרה ושינוי אינם דבר והיפוכו אלא שני הקשרי פעולה ביניהם יש לנוע, אשר כל אחד מהם מציג אפשרויות ואתגרים. נברר כיצד מתמודדת היחידה עם מעברים ושינויים, ומה יכולה להיות תרומתם של אלה לגיבוש האתוס היחידתי. נשאל באיזו מידה מעברים נתפסים ביחידה כהזדמנות או כאיום ואילו כלים עומדים לרשות הסגל הפיקודי לשם התמודדות אפקטיבית עם האתגר שמציבים שינויים כה תכופים.

17:15-17:45 שיחת סיכום ומשוב.

"בנגב יבחן כושר היצירה והעוז החלוצי של ישראל"

דוד בן גוריון.

בכל קבוצה חברתית, קטנה או גדולה, מתקיימים יחסים מסוגים שונים בין ה"מרכז" ל"שוליים". אם נבחן את הערכים המתקיימים בקבוצה מסוימת, נמצא כאלו העומדים במרכז החיים של הקבוצה מול ערכים משניים יותר העומדים בשוליה; ביחסים האנושיים בתוך הקבוצה נמצא כמעט תמיד אנשים ולעיתים קבוצות הנמצאים במרכז הקבוצה, מול אנשים וקבוצות הנמצאים בשוליה; כשאנו מדברים על מדינות או רגילים לדבר על אזורים המהווים את "מרכז" המדינה ואזורים המהווים את הפריפריה שלה, ה"שוליים". כמעט תמיד יהיה זה לא רק אפיון גיאוגרפי נייטרלי, אלא ביטוי לפערים החברתיים, הכלכליים והפוליטיים המתקיימים בין שני מוקדים אלו.

לפנינו סיור בן יומיים בדרום מדינת ישראל, במהלכו נפגוש אישים, קבוצות, אתרים ורעיונות שונים, ונבחן אילו יחסים בין "מרכז" ו"שוליים" ביכולתנו לזהות. דרך מפגשים שונים אלו נבקש לעמוד על כך שהיחסים המתקיימים בין מוקדים אלו הינם מורכבים ביותר: אין מדובר בניגוד פשוט בין אזורים גיאוגרפיים או קבוצות חברתיות, אלא במערכת יחסים הדדית בה שני הצדדים מגדירים באופנים שונים האחד את השני. נדון בשאלה מיהם השותפים בעיצוב יחסים אלו של "שוליים" ו"מרכז" וכיצד נבנים יחסים אלה. על ידי כך נקבל תמונת מצב רחבה יותר של החברה הישראלית היום, על הערכים והקבוצות המובילים אותה ואלו הנמצאים בשוליה.

לבסוף נדון בשאלה, כיצד יכולים מושגים אלו ומה שלמדנו וחוונו במהלך הסיור, לסייע לנו להבין טוב יותר את האתגרים החברתיים והערכיים המתקיימים ביחידה. נבחן יחד אילו סוגים של "מרכז" ו"שוליים" מתקיימים ביחידה – ערכיים, חברתיים, תרבותיים ואחרים; כיצד משפיעה דינמיקה זו על היחידה; וכיצד כמפקדים עלינו להתמודד איתה על מנת לחזק את חוסנה הערכי, החברתי והמקצועי של היחידה.

היום הראשון

9:00-12:00 **סיור חוקר בבאר שבע** – בחלקו הראשון של היום נתוודע לפנים שונים של באר שבע, ונעסוק במתח שבין היותה מרכז הנגב להיותה חלק מה"שוליים" הדרומיים של מדינת ישראל. דרך אתרים שונים בעיר, מהאוניברסיטה ועד למרכזי הקליטה של העולים החדשים מאתיופיה ורוסיה, נבחן כיצד מבטאת באר שבע אתגרים חברתיים מרכזיים הקיימים בחברה הישראלית. כמו כן, נבחן כיצד גם בבאר שבע עצמה מתקיימת מערכת יחסים מורכבת בין "מרכז" ו"שוליים": בין שכונת רמות לשכונה ד', בין האוניברסיטה לשאר העיר – נשאל מי מאלו מייצג את המרכז ומי את השוליים – של באר שבע בפרט והחברה הישראלית בכלל.

12:30-15:30 חלקו השני של היום יתמקד בהיכרות עם האוכלוסיה הבדואית בדרום, אשר זכתה לכינוי 'הפזורה הבדואית'. את ארוחת הצהריים נקיים באחד היישובים הבדואים בסביבה, ולאחר ארוחת הצהריים נערוך סיור מודרך ביישוב. בסיור נשמע על התרבות הבדואית, השינויים בצורת החיים של הבדואים מאז קום מדינת ישראל, מעמדם במדינת ישראל כיום והקשיים איתם הם נאלצים להתמודד. נתמקד במיוחד

במה שנחשב אחד מגורמי התסכול הגדולים ביותר של הפזורה הבדואית: למרות שהבדואים משרתים שירות מלא בצה"ל – אחד מסמלי הקונצנזוס וה"מרכז" הישראליים - הרי לתחושתם המדינה מתייחסת אליהם כקבוצת שוליים שניתן להפלותה ולפגוע בזכויותיה.

16:00-17:30 צפייה בסרטו של אורי קלינר על הפזורה הבדואית.

17:30 נסיעה לאכסניה בשדה בוקר, התארגנות וארוחת ערב.

20:00-21:30 עיבוד היום.

היום השני

9:00-11:00 נפתח את יומנו השני בביקור ב'חוות בודדים'.

משנות התשעים החלה התיישבות של בודדים בהר הנגב למטרות חקלאות, תירות והתרחקות מהציוויליזציה. התגובות הציבוריות היו והינן מגוונות: מהערכה למהלך ציוני והתיישבותי המגדיר מחדש את כיבוש השממה ועד התנגדות חריפה על מהלכים לא חוקיים, השתלטות על שטחי מדינה נרחבים מאד ואפליה בלתי נסבלת בין האמצעים שקיבלו: דרכים, חשמל, מים, הלוואות מדינה, הכרה בדיעבד מול הפזורה הבדואית החיה בשכנות להם בעוני מרוד וברדיפה מתמדת של השלטונות. לאחרונה קיבלו נקודות מבט שונות אלו ביטוי במקרה המפורסם של החוואי אורי דרומי, שירה למוות בבדואי שניסה לגנוב מצאנו.

הביקור יהיה באחת מחוות הבודדים הסמוכות לשדה בוקר. במהלך הביקור נשוחח עם החוואי בחוות הבודדים ונברר איתו מדוע בחר לחיות באזור זה ובאורח חיים זה, ב"שול" החברה הישראלית. נעלה יחד איתו לדיון את מקרה אורי דרומי כמקרה מבחן של מערכת היחסים המשולשל בין המדינה לתושבי חוות הבודדים והבדואים בנגב. על ידי כך נקבל זווית מבט נוספת על היחסים בין ה"מרכז" הפוליטי והחברתי ל"שוליים".

11:30-13:00 נמשיך לביקור במדרשת בן גוריון, במהלכו נבחן את האתוס הציוני הבן גוריוני – שליחות לאומית, התיישבות, הפרחת השממה והקרבה אישית, ונדון האם אתוס זה מהווה היום "מרכז" או "שוליים" בחברה הישראלית.

דרך דיון זה נעמוד על המושגים "מרכז" ו"שוליים" כמשתנים וגמישים בשלושה מובנים: ראשית, כפי שראינו במהלך הסיורים ביום הקודם, כל קבוצה אנושית ותופעה חברתית יכולה להיתפס כ"מרכז" מנקודת מבט אחת, ו"שוליים" מנקודת מבט אחרת. שנית, התשובה על השאלה מהו ה"מרכז" ומה ה"שוליים" אינה קבועה, אלא נתונה להכרעה אישית ולאומית, ומבטאת אתגר ערכי נמשך העומד בפני החברה הישראלית. שלישית, היחס ל"שוליים" הוא חלק מרכזי במה שמגדיר ומעצב את ה"מרכז": אילו ערכים מובילים אותו, איזו דמות חברה נוצרת מתוך מערכת היחסים שבין ה"מרכז" וה"שוליים".

13:00-14:30 טיול לעין עובדת וארוחת צהריים.

14:30-16:00 "מרכז" ו"שוליים" ביחידה – סדנה בעין עובדת. במהלך הסדנה נבקש מהמפקדים ליישם את כלי הניתוח שקיבלו ביומיים אלו בהקשר ליחסים שבין "מרכז" ו"שוליים". נבקש מהם לחשוב אילו סוגים של "מרכז" ו"שוליים" קיימים ביחידה, ולאחר מכן ננתח יחד איתם: כיצד נוצרו "מרכז" ו"שוליים" אלו, כיצד עיצבו את זהות היחידה, האם נוצרים בגללם מתחים ביחידה. לבסוף נדון כיצד על המפקדים להתמודד עם סוגיות אלו ביחידה.

16:30-17:00 שיחת סיכום ומשוב.

רועה ערבי מחפש גדי בהר ציון,
ובהר ממול אני מחפש את בני הקטן.
רועה ערבי ואב יהודי
בכשלונם הזמני.
קולות שנינו נפגשים מעל
לבריכת השולטן בעמק באמצע.

יהודה עמיחי.

על המלה "גבול" כתב אליעזר בן יהודה במילונו כי יתכן שמקורה בשם "כבל, חבל, על שם החבל שהיה משמש לגבול". אך יותר מתקבל על הדעת, הוא מוסיף, שמקורה בשם הערבי ג'בל "שפירושו הוא הר" כי ההרים מציינים גבול טבעי. המונח "גבול" מגדיר תחום או שטח, ומאפיין את כל מה שבתחומו. הוא מציין הפרדה בין מה שבפנים לבין מה שבחוץ, בין שייך לזר ובהקשרים מסוימים ("אל תעבור את הגבול...!") מפריד בין מותר לאסור, בין צדק לעוול.

המונח "קו תפר" הוא מורכב ורב-משמעי יותר מן המונח "גבול". "קו תפר" הוא בו זמנית קו של הפרדה וקו של מפגש. זהו המקום בו שתי ישויות או שתי זהויות מתחככות זו בזו, שואפות אולי לשמור על נפרדות אך גם נכשלות ומתקשות לעשות זאת. בעוד "גבול" הוא מונח אשר מציין הפרדה, הגבלה ותיחום, הרי שהמונח "קו תפר" שופך אור במיוחד על הקושי להפריד.

"קו תפר" הוא מרחב ממשי או מדומיין בו מתרחשת דרמה גדולה. בנקודות גבול או קצה נתקלת הזהות ב"אחר" שלה, בשונה ממנה. יש כאן פוטנציאל להתנגשות אך גם לשותפות, להתבצרות או ליצירה תרבותית חדשה. זהו אחד המרחבים החשובים בו מיוצרת זהות מתוך דיאלוג ומפגש או לחלופין מתוך עימות ומחלוקת. התבוננות במרחבי גבול היא לכן דרך פורה לבחינת זהויות קולקטיביות ולחקר תהליכי גיבוש זהות.

במהלך הסיורים והסדנאות נתבונן במרקמה המורכב של החברה הישראלית העשויה טלאים-טלאים. נבקש לברר מה חושפים קווי התפר וכיצד הם מאירים תהליכי בניין זהות. עד כמה קווי התפר ממזגים ומחברים בין זהויות? עד כמה הם מסמנים פירוד ומחלוקת? האם קו התפר הוא מרחב בו מתחדדות זהויות או מאבדות צורה? ימי העיון יציעו מבט על נקודות מפגש וצמתים של מחלוקת כפי שהם נחשפים בעיר ירושלים – בין ישן וחדש, מזרח ומערב, בין קבוצות הנתונות בתחרות ובעימות. במהלך ימי העיון ננסה לסמן גם את קווי התפר בתוך היחידה: מהם הגבולות הברורים הידועים לכל ומהם הגבולות הסמויים יותר שמגדירים יחסי כוחות בתוך היחידה? מה קורה כאשר הגבולות הללו עומדים למבחן או נחצים?

היום הראשון

9:30-12:30 זיתים תלויים, אדמת מריבה – סיור, תצפית וסדנא. נפתח את המפגש בפארק עצי הזית שבשטח קיבוץ רמת רחל ובסמוך לשכונה הערבית צור בהר. בלב הפארק ניצב פסל עמודי הזית, פסל סביבתי אשר נבנה על ידי הפסל רן מורין בשנת 1991 והוא כולל שלושה עמודים שגובהם 15 מטרים. בראש כל עמוד צומח עץ זית בן עשרות שנים. הפסל ניצב ב"מקום מפגש בין ארץ נושבת, ארץ מזרע במערב

ובצפון וישימון המדבר מדרום וממזרח", כדברי האמן. מה מסמלים עצי הזית הנישאים באוויר? האם הם מבטאים שאיפה למרומים ולשגב או אולי מציינים כאב של ניתוק ועקירה? נברר מה מקומו של הזית בתרבות היהודית, ונשאל גם כיצד הפך עץ הזית לאחד מסמליו וביטוייו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. נייחד זמן לסדנא העוסקת בבירור מרכיבי הזהות האישית והקולקטיבית ובבחינת מעגלי השייכות אליהם חשים המשתתפים זיקה. נבקש לבחון היכן רואה כל אחד מן המשתתפים את שורשיו ולחלופין, מהם ההקשרים בהם הוא מוצא את עצמו נאחז באויר.

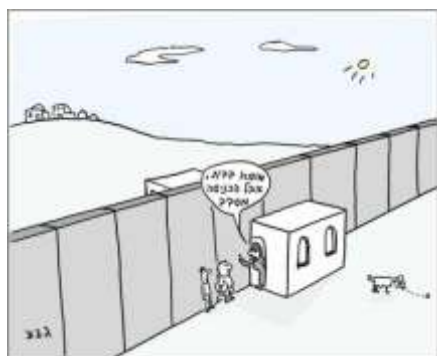
14:00-18:30 סיור חוקר בירושלים – למבקרים בה מציגה ירושלים הרשמית חזות ממלכתית, חגיגית ומאוחדת. היא מזמינה אותנו לפקוד את מרכזי הממשל והחוק, את מוסדות התרבות ואת האתרים הקדושים לבני שלוש הדתות. אבל לעיני המתבוננים בשוליה ומאחורי הקלעים ניכר כי ירושלים היא עיר משופעת קווי תפר – בין יהודים וערבים, בין חרדים לחילוניים, בין עבר והווה, בין קודש לחול, בין עוני ועושר. את שעות אחר הצהרים נקדיש לסיור חוקר בעיר. בצוותים קטנים נפנה לבקר באתרים שונים בהם התפר ניכר או נפרם. נבקש לאפיין את המפגש המתקיים בצמתים שונים בעיר בין קבוצות וזהויות. נקדיש זמן גם לעיבוד משותף של חוויות הסיור החוקר.

20:00-23:00 לאחר שבמהלך היום התפזרנו בחוליות קטנות בין אתרים שונים ברחבי העיר נצא בלילה לסיור משותף בכותל ועל חומות העיר העתיקה. נבקש להתבונן במפגש בין זהויות המתחולל בעיר העתיקה. מהו מרקם היחסים בין קבוצות במרחב הקדוש לשלוש הדתות? כיצד שומרת כל קבוצה על ייחודה וכיצד היא נותנת ביטוי לתרבותה ולאמונותיה? האם ניכרות השפעות הדדיות בין הקבוצות השונות? ננסה לאפיין את האתרים בהם ניכר שיתוף מפרה בין קבוצות, וכן לסמן את המקומות בהם נעשה מאמץ להפריד, להבדיל ולמתוח גבול בין זהויות.

היום השני

את יומנו הראשון הקדשנו להתבוננות בקווי תפר, וניסינו לברר מה טיבו של המפגש המתקיים בין קבוצות וזהויות במרחבי התפר. בראשית היום השני נחקור את הנושא מזוית שונה במקצת, ונתמקד במושגים כמו "גבול" ו"הפרדה". ננסה לברר איזה תפקיד זהותי ממלאים גבולות ומדוע אנו מעדיפים לעתים את ההפרדה הברורה שיוצרות חומות וגדרות על פני העמימות שמאפיינת קווי תפר.

8:00-10:30 שחרית לאורך גדר ההפרדה –

עם בוקר נצא לסיור לאורך גדר ההפרדה ההולכת ונבנית מאז שנת 2002 לאורך הקו הירוק, במטרה ליצור חיץ בין תושבי יהודה ושומרון הפלסטינים לבין מרכזי אוכלוסייה ישראליים. נעקוב אחר תוואי הגדר ונשאל כיצד משפיעה הגדר על התושבים משני צדדיה ומה השלכותיה על מרקם היחסים בעיר ירושלים. נערוך גם פעילות סדנאית קצרה המבוססת על ספרה של יעל בירן "גדר, כבשה ואיש עם בעיה". בעקבות הספר נשאל באילו מובנים גדרות וגבולות הם פתרון, ובאילו מובנים דווקא בעיה.

10:45-12:00 לפני הצהרים נבקר במוזיאון על התפר, מול חומות העיר העתיקה. הבית בו שוכן המוזיאון שימש כעמדה צבאית ישראלית בתקופה בה היתה ירושלים מחולקת (בין 1948 ל-1967), מול "מעבר מנדלבאום" – המעבר היחיד בין שני חלקי העיר (הישראלי והירדני).

התערוכות המתחלפות במוזיאון מציעות מבט ייחודי על שסעים, מחלוקות חברתיות, ועל עימותים מעמדיים, דתיים ואתניים. הביקור במוזיאון מציע לנו את האמנות ככלי חשוב לקידום דיאלוג בצל חוסר הסכמה, וכזירה בה ניתן לברר סוגיות שנויות במחלוקת באמצעים יצירתיים.

12:15-14:00 לאחר הביקור במוזיאון נקדיש זמן לסדנא בה נבחן את קווי התפר המסתמנים ביחידה. נשאל כיצד משורטטים ביחידה קווי התיחום בין מפקדים ופקודים, בין צעירים וותיקים, בין פיקוד זוטר לקצונה, בין שגרת אימונים לתעסוקה מבצעית, בין הבית לצבא ועוד. נבקש להבין מהם התהליכים המכוננים את הגבולות הללו, ומה קורה ביחידה כאשר הגבולות מטשטשים או נחצים.

16:00-17:45 לפנות ערב נסכם את הסדנא **בנימה אופטימית** – במפגש עם פעילים חברתיים בירושלים וסיור **בשוק מחנה יהודה**. במהלך המפגש והסיור בשוק ננסה לברר מהו הפוטנציאל להמיר את השסע בשותפות, וכיצד מתוך השונות יכולה לצמוח יצירה רב-גונית משותפת.

18:00-18:30 שיחת סיכום ומשוב.

א וַיְהִי, דְבַר-אלקים, אֶל-יוֹנָה בֶן-אָמִתִּי, לֵאמֹר.
 ב קוּם לְךָ אֶל-נִינְוָה, הָעִיר הַגְּדוֹלָה--וּקְרָא עָלֶיהָ: כִּי-עָלְתָה רַעְתָּם, לִפְנֵי.
 ג וַיְקָם יוֹנָה לְבָרַח תַּרְשִׁישָׁה, מִלְּפָנֵי אֱלֹקִים; וַיֵּרָד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֲנִיָּה בָּאָה
 תַּרְשִׁישׁ...
 ספר יונה, פרק א', פסוקים א'-ג'.

עוד בטרם צמחה בחולות, לבשה העיר תל אביב דמות ברומן האוטופי של הרצל "אלטנוילנד". בספר מתאר הרצל את חזונו בנוגע למדינה היהודית העתידה לקום בארץ ישראל. הוא רואה לנגד עיניו מדינה מערבית משגשגת, בה מתגשמות תפיסות של ערבות הדדית, של שוויון וצדק מחד גיסא, אך נשמרת גם מחויבות עמוקה לערכים של חירות, קדמה ויוזמה חופשית מאידך גיסא. באיזו מידה מגשימה תל אביב, העיר העברית הראשונה, את התקוות שתלו בה? עד כמה נשמר בה האיזון בין

פריחה ושגשוג כלכלי לבין צדק חברתי והוגנות? ואיזו רוח של שליחות מפעמת בתל אביב כיום? במהלך הסיורים והסדנאות נצא לחקור ולהכיר את פניה השונים של תל אביב, לברר את מושג השליחות, ולהגדיר (במשותף אך גם כל אחד לעצמו) מהי השליחות המוטלת עלינו.

היום הראשון

8:30-12:00 **עיר מן החולות** – סיור מודרך ב"עיר הלבנה", בבית הקברות ברחוב טרומפלדור שם קבורים ראשוני העיר ומייסדיה, ובשכונות הישנות של תל אביב הקטנה. במהלך הסיור נברר מה היה חזונו של מקימי העיר ואיזה דגם של חברה ציונית ראו לנגד עיניהם.

על העיר תל אביב של שנות ה-40' כפי שהצטיירה בעיניו של ילד ירושלמי תמים מספר עמוס עוז:
 "מעבר להרי החושך היתה גם העיר תל אביב של אותם הימים. מקום מסעיר שממנו באו אלינו העיתונים, השמועות על תיאטרון ועל אופרה ועל אמנות חדישה, המפלגות, הד הוויכוחים הסוערים, וגם קטעי רכילות מעורפלים. ספורטאים גדולים היו שם בתל אביב. והיה שם ים, כולו מלא יהודים שזופים שיודעים לשחות. [...] כשאמרו "תל אביב", מיד ראיתי בדמיוני תמונת בחור חסון כזה, משורר-פועל-מהפכן, עשוי ללא חת, "חברמן" קראו לו... כל יום עובד קשה בריצוף או בזיפזיף, בערב מנגן בכינור, בלילה רוקד עם בחורות או שר להן שירים נוגים בין החולות לאור ירח מלא. [...] על תל אביב היו מדברים אצלנו בקנאה ובהתנשאות, בהערצה, וקצת בסודיות: כאילו תל אביב היא מין פרויקט חשאי וחינוני של העם היהודי, ומוטב לא לדבר עליה יותר מדי, שונאים וסוכני אויב שורצים בכל מקום. תל אביב: ים. אור. פיגומים. עיר עברית לבנה, פשוטת-קו, צומחת בין החולות."
 עמוס עוז, כל התקוות: מחשבות על זהות ישראלית, ירושלים: כתר, 1998, עמ' 229-228.

13:30-16:30 **מפגש עם פעילי ארגונים חברתיים בתל אביב וסיור חוקר באזורי המצוקה והשוליים של העיר.** נקיים פאנל בו נזמין את נציגי הארגונים החברתיים להציג את תפיסותיהם וחזונום בנוגע לדמותה של

העיר תל אביב, המצוקות עימן היא מתמודדת, ופועלם לקראת שינוי ותיקון. לאחר הדיון נצא עימם בקבוצות קטנות לסיור בזירות הפעולה השונות שלהם.

17:00-18:30 **בין המרפסת לחצר האחורית** – במשך היום פגשנו, מצד אחד, את החלומות והתקוות של מייסדי העיר תל-אביב, ומצד שני, את האתגרים, ה"פצעים" והמצוקות שנותרים לעתים קרובות סמויים מן העין בשולי העיר. במהלך הסדנא נבקש לבחון האם גם ביחידה הצבאית קיים פער דומה בין חזית לאחור, ומה עשוי להיות מקור המתח בין התמונה המצוחצחת והמגוהצת שמציגה היחידה לעולם, לבין אחורי הקלעים המוזנחים אולי. נשאל גם מה ניתן לעשות על מנת לצמצם את הפער בין השאיפות והחזון מחד גיסא לבין אתגרים ובעיות ביחידה מאידך גיסא.

20:00-22:00 **נצפה בהצגת תיאטרון פרינג'** ("המשוגעות של יפו" או הצגה אחרת) ונכיר מעט את זירת תיאטרון השולים הנושך והחצוף שמשגשגת בתל אביב.

היום השני

8:30-10:30 **שליחות על שפת ימה של תל אביב** – סדנא לבירור מושג השליחות. נפתח את היום על שפת ימה של תל אביב ולמרגלות העיר העתיקה של יפו, באותו המקום בדיוק אליו פנה יונה הנביא בנסיונו להמלט מן השליחות כבדת המשקל שהוטלה עליו – להזהיר את אנשי העיר נינווה מפני חורבנה הקרב של עירם. נעסוק בלימוד מקורות המציגים פירושים שונים לרעיון השליחות, ונשאל גם כיצד מבינים המשתתפים את המושג ומהי, מנקודת מבטו של כל אחד מהם, השליחות המוטלת עליהם.

11:00-13:30 **"מסביב יהום הסער"** – חזון ושליחות בתל אביב הקטנה ובימים של טרום מדינה התגלמו בדמותם של צעירי הפלמ"ח, חבושי כובע גרב ושרים סביב למדורה. מורשת הפלמ"ח תרמה רבות לעיצובה של התרבות הישראלית בכלל, ולצמיחתה של תרבות צבאית בלתי פורמלית בפרט. זוהי תרבות של אילתור ויוזמה, אשר חורגת מגבולות של סדר ומשמעת אך נכונה להקרבה ומחויבת לערך הרעות. נצא לסיור במוזיאון הפלמ"ח ובעקבותיו נשאל מה ממורשת הפלמ"ח עודו חי בחברה הישראלית ובתרבות הצה"לית היום.

15:00-16:45 **"להציל את יסמין פיינגולד"** – מורשת קרב של אסונות או הצלחות על גדות הירקון – סדנת בירור ערכי. החותרת יסמין פיינגולד טבעה במהלך אימון, ומבין צופים רבים שהתגודדו על שפת הנחל וצפו במתרחש זינק רק אדם אחד, מר אבי טויבין, אל המים להצילה. באילו מובנים סיפורם של יסמין פיינגולד ואבי טויבין הוא סיפור הצלחה ובאילו מובנים הוא מציג לנגד עינינו תמרור אזהרה חמור? בצה"ל, יחידות המערך הפרוס בונות את רוח היחידה בין השאר על מורשות קרב וסיפורי גבורה. אולם למעשה, במרבית המקרים הצלחה מבוססת על אילתור, על נכונות להקרבה מצד מעטים או על מזל. כאשר מתבוננים מקרוב, תהילת הגבורה של מורשות הקרב נראית לפעמים דהה וחיוורת. במהלך הסדנא ננסה לתרגם את המבוכה לכלל בירור ערכי: מה משמעותם של מושגים כמו "גבורה", "חירוף נפש", "מסירות", "רעות" ו"הצלחה" במתח שבין הצלחה לכשלון ובין הישג לאסון? במלים אחרות, מה מעמדן של מורשות הקרב – איזה שיעור על ערכים ועל שליחות הן מלמדות אותנו?

17:00-17:30 שיחת סיכום ומשוב.